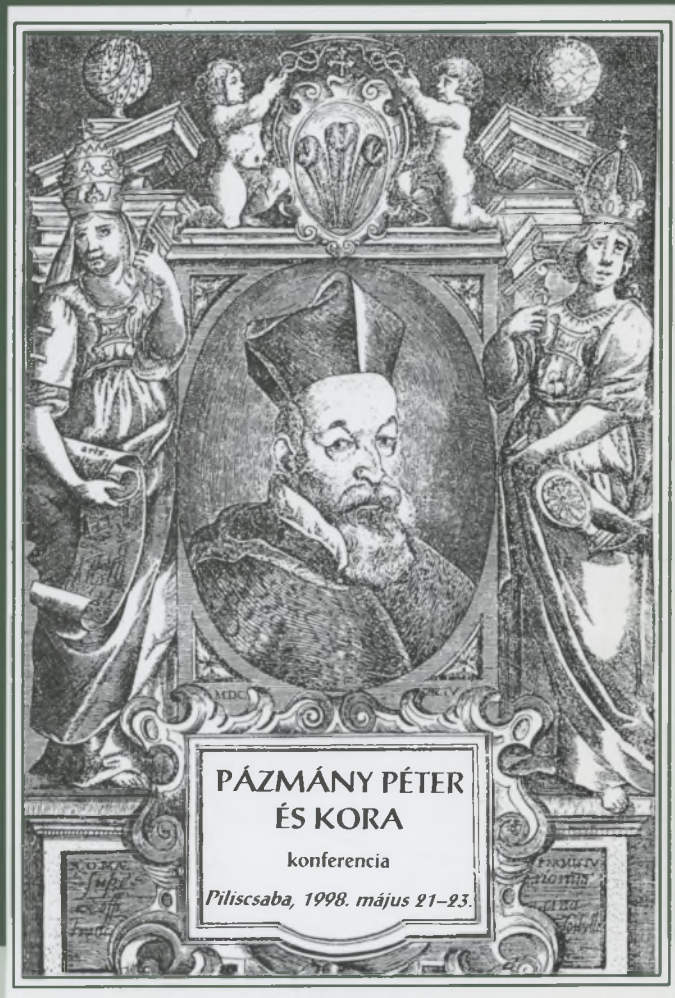

Pázmány Péter és kora

Pázmány Irodalmi Műhely

Tanulmányok

PÁZMÁNY ÁLLANDÓ RÓMAI KÖVETSÉGÉNEK TERVE (1632–1634)*

Fraknói Vilmos 1868-ban végzett simancasi levéltári kutatásainak azontúl, hogy felhívta a figyelmet a bíboros spanyol összeköttetéseire, két fő eredménye volt a Pázmány-életút szempontjából. Az egyik a IV. Fülöptől élvezett penziójának feltárása.¹ A másik a bíboros tartós római tartózkodásáról Madridban majd két eszterdön keresztül szövegetett tervek és az ez ügyben tett lépések ismertetése.² Míg az évdíjról hazai források is tájékoztatást nyújtanak,³ a római követségről mindeddig csupán a spanyol államtanácsi jegyzőkönyvek szolgáltak érdemi információkkal.

Eszerint a követség ötlete a római rendkívüli spanyol követ 1632. augusztus 14-i javaslatában fogalmazódott meg először. Castel Rodrigo márkija kívánatosnak tartotta az osztrák–spanyol párt megerősítését az Egyházi Államban, ehhez lett volna nélkülözhetetlen a magyar kardinális folytonos jelenléte az Örök Városban. Hispán diplomaták több ízben tárgyaltak a kérdéstről II. Ferdinánddal és magával Pázmánnyal, s 1634 őszére gyakorlatilag megegyezésre jutottak. „Azonban [...] a terv nem valósult. Lehet, Pázmány hanyatló egészsége volt ennek oka. Vagy pedig tudomására jutott, hogy Rómában nem számíthat szíves fogadtatásra.”⁴ Fraknói adós maradt e nem minden alapot nélkülöző feltételezésének indoklásával. Helyette inkább az

* E témát a konferencián tartott előadásomban Pázmány titkos tanácsosi voltára keresve bizonyítékokat és ebbéli működését vázolva érintettem. A bíboros diplomáciai tevékenységét kétségkívül indokolt ilyen összefüggésben tárgyalni, mégis módszertani, terjedelmi okokból, s nem utolsósorban az elhangzott kritika hatására mégis az látszott célravezetőnek, hogy a római vonatkozásokat különválasszam. A Pázmány-kutatás és az egyháztörténelem számára állandó római követségének régóta megoldatlan kérdése nagyobb jelentőséggel bír, ezért kerül most sor elsőként e rész írásbeli publikációjára. – A római, bécsi és subiacoi levéltári munkához a Magyar Ősztöndíj Bizottság, az Österreichische Akademische Austauschdienst és a Faludi Ferenc Akadémia adott köszönettel fogadott támogatást.

¹ FRANKL [FRAKNÓI] Vilmos, *Pázmány Péter spanyol évdíja*, Magyar Sion, 1869, 22–39.

² FRANKL [FRAKNÓI], III, 52–56.

³ Prímási Levéltár (= PL), Archivum Ecclesiasticum Vetus (= AEV), No. 169.

⁴ FRANKL [FRAKNÓI], III, 55. – A kiemelés tőlem.

itthon maradás előnyeit ecsetelte, mondván: a primás távolléte élete fő művének, a nagyszombati egyetem alapításának elmaradásához vezetett volna, közvetítésének hiánya a Bethlen István okozta 1636-os erdélyi válságban pedig beláthatatlan következményekkel járt volna.⁵ A bíboros személyes hajlandóságát a következőkkel magyarázza: „Lehetséges, hogy a nagyravágyás kísértései is befolytak elhatározására. De bizonyára legfőbb tekintet gyanánt a kath. egyház lebegett szeme előtt, melynek most jelentékenyebb szolgálatokat vélt tehetni Rómában, mint hazájában.”⁶

Talán nem túlzás, hogy itt nem csupán a Pázmány-kutatást egy évszázada foglalkoztató megválaszolatlan kérdéssel,⁷ hanem az egész újabb kori magyar történelem egyik rejtélyes epizódjával szembesülünk. A kora legnagyobbjai között számon tartott bíboros kész volt pályája zenitjén önként lemondani esztergomi székéről, és Habsburg-szolgálatban elhagyni szülőföldjét.

Most a vatikáni könyvtár Barberini-gyűjteményében őrzött nunciusi levelezés⁸ segítségével deríthetjük fel e terv meghiúsulásának okait és körülményeit, reményeink szerint mélyebb árnyalatokkal gazdagítva eközben Pázmány szereplését az európai politika színterén, új megvilágításba helyezve kapcsolatainak alakulását a feltörekvő pápai famíliával, a Barberinikkel.

⁵ *Uo.*, III, 55–56.

⁶ FRAKNÓI Vilmos, *Pázmány Péter, 1570–1637*, Bp., 1886 (Magyar Történeti Életrajzok, 5), 255.

⁷ L. HARGITTAY Emil, VARGA Ágnes, *A hitvitáktól a gyakorlati politikáig: Pázmány Péter politikai pályájának alakulása = Eszmei és stilisztikai kérdések a régi magyar prózában*, szerk. BITSKEY István, GOMBA Szabolcsné, VARGA Pál, Debrecen, 1978, 107 és 114, 43. jegyzet.

⁸ Biblioteca Apostolica Vaticana (= BAV), Barberiniani Latini, különösen vol. 6970. 6971. 6974. 6978. 6980. 7064. 7066. – E köteteket valószínűleg mind FRAKNÓI, mind GALLA Ferenc használták, a bennük foglaltak ismertetésétől talán apologetikus megfontolások miatt tekintettek el. FRAKNÓI tudniillik *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékekkel, I–III*, Bp., 1901–1903, c. könyvében szintén tárgyalta a római követséget (III, 305–324), s itt az 1062. sz. jegyzetben egy, a Barberini-levéltárban található diplomáciai jegyzékre hivatkozik, a dátum alapján a vol. 7064-ben található. L. még FRANKL [FRAKNÓI], III, 44. – GALLA pedig megelégedett egy idevágó forrás közlésével (vol. 6970, l. alább a 62. sz. jegyzetet), nyomtatott és kéziratok munkáiban – még az általa kedvelt jegyzetszintű utalásokban is – egyaránt mellőzte a bíboros újabb római útjára vonatkozó adatokat. GALLA műveinek bibliográfiáját lásd FAZEKAS István, *Galla Ferenc „Pálos missziók Magyarországon” című kiadatlan munkája, = Pálos rendtörténeti tanulmányok*, szerk. SARBAK Gábor, Csorna, 1994, (Varia Paulina, 1), 219–228 függelékében. Kéziratait: MOL, Galla Ferenc hagyatéka (P 2088).

1. A Barberini pápa: VIII. Orbán

Míg 1623-ban a pápaság még mindig a katolikus Európa politikai központjának számított, 1644-ben jószerével már csak egy volt az itáliai államok sorában, az Óvilág katolikus országainak szemében alig látszott többnek, mint tradíciónak, ceremoniális funkciók őrzőjének és letéteményesének.⁹ A több mint húsz esztendeig uralkodó VIII. Orbánnak szokatlanul hosszúra nyúlt pontifikátusa alatt mind politikai-gazdasági, mind kulturális-vallási téren korának számos kihívásával kellett egyidejűleg szembenéznie. A harmincéves háború okozta összeurópai hatalmi átrendeződés, az elmélyülő általános gazdasági válság, a hagyományos metafizikai szemlélet visszaszorulását eredményező természettudományos gondolkodás előretörése, a katolikus reform eredményeinek megszilárdulását követő joghatósági viták és függetlenedési törekvések a helyi egyházakban új, az eddigiektől eltérő magatartást kívántak meg a pápaság részéről.

A választ VIII. Orbán a Szentszék részéről a reformáció óta nem tapasztalt immobilitás fenntartásában és az Egyházi Állam érdekeinek maximális védelmében vélte megtalálni, hogy a világegyház kormányzásához a megfelelő háttérrel és függetlenséget biztosítani tudja. A valóságban mindez maga után vonta a kúriai kiváltságok és a kánonjog minuciózus érvényesítését a nemzeti egyházakkal szemben, a skolasztikus világkép erőltetett fenntartását, ráadásul növekvő mértékű eladósodást, valamint az itáliai spanyol-osztrák jelenlétet ellensúlyozandó kizárólagos és folyamatos francia orientációt eredményezett.¹⁰ Létezett még a *padre commune*, a „keresztények közös atyjá”-nak ideálja, soha annyiszor nem emlegették Rómában, mint ekkoriban, a mindennapi döntéshozatalban azonban már nem játszott szerepet. A török elleni háború gondolata elfelejtődni látszott. A jól kiépített pápai diplomácia az összes jelentős kérdésben (mint például a graubündeni és mantovai háborúkban, Károly walesi herceg házasságánál, továbbá az 1630-i regensburgi birodalmi gyűlésen) következetesen Habsburg-ellenes éllel működött.¹¹

⁹ Konrad REPGEN, *Die römische Kurie und die Westfälische Friede. Papst, Kaiser und Reich (1521–1644)*, I–II. Tübingen, 1961–1965 (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom, 14–15), I. 164.

¹⁰ Vö. Georg LUTZ, *Rom und Europa während des Pontifikats Urbans VIII: Politik und Diplomatie, Wirtschaft und Finanzen, Kultur und Religion = Rom in der Neuzeit: Politische, kirchliche und kulturelle Aspekte*, hrsg. v. R. ELZE, H. SCHMIDINGER, H. S. NORDHOLT, Wien–Rom, 1976, 72–167.

¹¹ Ezeket részletesen elősorolja Leopold von RANKE, *A pápák története*, ford. HORVÁTH Zoltán, h. n., é. n., 561–582.

Máig tart a historiográfiai vita arról, hogy az Apostoli Szék magatartásának alakulása a harmincéves háború idején visszavezethető-e kizárólag a pápa és a Barberinik személyes felfogására, egyoldalú kötődéseire (VIII. Orbán pályája a párizsi nunciatura után vett meredek fordulatot felfelé), avagy a bonyolult európai és itáliai helyzet determinálta erre az útra.¹² Egyedül a következmény egyértelmű: a háború végéig gyakran változó hatalmi konstellációkban, a helyi egyházi-világi viszonyokban Róma egyre kevésbé tudott eligazodni. Ennek eredményeként kívül maradt a vesztfáliai békében évszázadokra kialakított *status quón*, állandósultak a viták közte és a nemzeti egyházak között, utóbbiakban pedig felerősödtek a gallikán, episzkopalista törekvések, s megkezdődött a janzenizmus térnyerése.

A Barberini-pápa uralkodása alatt az Egyházi Állam és a meghatározó európai országok fejlődése között óriási diakronikus eltérés keletkezett. A katolikus reform a központban már nyugvóponton jutott, lendülete a perifériákon maradt meg csupán.¹³ E folyamatokkal párhuzamosan az Apostoli Szék figyelme egyre inkább a világmissziók felé fordult, e téren kívánta és tudta ellensúlyozni elszigetelődését a kontinensen.¹⁴

2. Pázmány Rómában

1615-ben Pázmány még egyszerű jezsuita korában bizalmas és közvetlen megbeszéléseket folytathatott V. Pállal II. Mátyás utódlásáról, a magyar katolikus megújulás lehetőségeiről, és talán saját ügyében is.¹⁵ Amikor 17 év elteltével a magyar egyház fejeként újra a kereszténység fővárosába érkezett, s 1632. március 28-án a két legneve-

¹² A vitát ismerteti és az utóbbi mellett foglal állást Georg LUTZ, *Kardinal Giovanni Francesco Guidi di Bagno: Politik und Religion im Zeitalter Richelieus und Urbans VIII*, Tübingen, 1971, 357–371.

¹³ LUTZ, *Rom und Europa...*, i. m., 165.

¹⁴ A missziók előtérbe helyeződésére Joseph METZLER, *Päpstlicher Primat als pastorale Verantwortung und missionarischer Auftrag in frühen Dokumenten der Propaganda-Kongregation = Konzil und Papst: Historische Beiträge zur Frage der höchsten Gewalt in der Kirche: Festgabe für Hermann Tüchle*, hrsg. v. G. SCHWAIGER, München–Paderborn–Wien, 1975, 373–386.

¹⁵ Lásd Ludovico Ridolfi pápai kamarás levelét II. Mátyáshoz, Róma, 1615. január 10., Österreichisches Staatsarchiv (= ÖStA), Haus-, Hof- und Staatsarchiv (= HHStA), Handschriften, W 290, vol. 13, fol. 146–147v. – Forgách Ferenc Nagyszombatból, 1614. október 10-én írt a pápának Pázmány megbízatásáról: BAV Fondo Boncompagni–Ludovisi, cod. E 15, fol. 27–28v. – Eredetileg a jezsuita rendből való kilépése végett utazott Rómába, ahol 1614. december 15. és 1615. január 24. között tartózkodott. LUKÁCS László, *Jezsuita maradt-e Pázmány mint érsek? = Pázmány Péter emlékezete*, 203.

sebb római ghibellin hercegi család feje, Paolo Savelli és Filippo Colonna társaságában fényes kíséret élén bevonult az Örök Városba,¹⁶ minden bizakodása ellenére¹⁷ már gyökeresen új viszonyokkal volt kénytelen szembesülni. Útjának most is hármascélja volt. Még nem esett át bíborossá avatásának összes szertartásán. A kalap és a gyűrű átvétele, az *occlusio et aperitio oris* személyes jelenlétét igényelte.¹⁸ Megoldásra várt a magyar egyház néhány olyan égető problémája is, mint az egykor a magyar koronához tartozó, de régóta török és velencei uralom alá került püspökségek adományozási joga, a konvertiták feloldozásának módja és a püspökök felszentelésének elmaradása a *Dataria Apostolica* által újra követelt magas illetékek miatt, új egyházmegegyék alapítása, néhány kisebb kiváltság megszerzése, a pálos rend reformálása.¹⁹ Küldetésének középpontjában „rendkívüli” követi megbízatása állott:²⁰ II. Ferdinánd titkos tanácsosának a svéd előretörés miatt végveszélybe jutott németországi katolicizmus és császári hatalom megsegítésére nagyobb összegű pénzsegélyt kellett kieszközölnie, s a pápát bevonnia a katolikus ligába,²¹ amelyet Pázmány eredetileg egy szélesebb körű és a török ellen is felhasználható európai szövetséggé kívánt bővíteni.²² (Emellett pár csekélyebb jelentőségű ügyet is el kellett intéznie, mint a császárné zár-

¹⁶ FRANKL [FRAKNÓI], III, 14.

¹⁷ L. április 3-i levelét Maximilian von Trauttmansdorffhoz, ÖStA Allgemeines Verwaltungsarchiv, Familienarchiv Trauttmansdorff, I [Alte Reihe], sub litt. Ff, fasc. 1, No. 2, fol. 98r–99v [Kart. 136.] – Szövegközlése alább, *Függelék* No. 2.

¹⁸ Vö. Petrus Canisius van LIERDE, André GIRAUD, *Das Kardinalskollegium = Der Christ in der Welt: Eine Enzyklopädie*, XIII/3, Aschaffenburg, 1965, 66–70. – Elődje bíborosi tisztségével kapcsolatosan külön felmentést látott szükségesnek az esetleges kánoni mulasztás alól, amelyet római útja elmaradása okozott, sőt arra kérte a pápát, hogy bíborosi kötelezettségeinek hangoztatásával bírja rá II. Mátyást utazása engedélyezésére. Levellei V. Pálhoz Pozsony, 1609. november 28. és Nagyszombat, 1610. december 20. BAV Boncomp.–Ludov., vol. E 12, fol. 29r–30v és fol. 255r–256v.

¹⁹ PÖL, II, 238, No. 707 és 296–302, No. 741–748; GALLA Ferenc, *Harminckilenc kiadatlan Pázmány-levelél*, Vác, 1936 (Olaszországi Magyar Oklevéltár), 67, No. 22.

²⁰ „ad suam sanctitatem reverendissimum in Christo patrem, dominum Petrum S.R.E. presbyterum cardinalem Pazmannum [...] consiliarium nostrum secretum, amicum nostrum carissimum cum eadem de publicis adeoque extremis nostris et eiusdem reipublicae necessitatibus acturum mitteremus [...]” II. Ferdinánd Ludovico Ludovisi bíboroshoz, Bécs, 1632. február 5. BAV Boncomp.–Ludov., cod. E 98, fol. 9r–10v. – A pápához, a bíborosi kollégiumhoz és néhány más bíboroshoz címzett, Ludovisiéval gyakorlatilag egyező szövegű *credentionalisai*: Aloysius MEDNYÁNSZKY, *Petri Pázmány [...] legatio Romana*, Pest, 1830, 9–14, No. 1–5. – A pápához és Francesco Barberinihez küldötték eredetije: BAV Barb. Lat., vol. 6839, No. 8–9.

²¹ Követi instrukciója: MEDNYÁNSZKY, *i. m.*, 29–39, No. XVIII.

²² BALANYI György, *Pázmány Péter népszövetségi tervzete*, *Katolikus Szemle*, 47(1933), 256–268. Vö. még ItK 96(1992), 324–325.

dalátogatásának engedélyeztetése, a bécsi püspök számára a bíbor kieszközlése, a prágai Károly Egyetem jogainak pápai elismertetése.)²³

Nem feladatom a római hónapok az eddigi feldolgozások és közzétett források révén jól ismert eseménytörténetének újbóli rekonstruálása.²⁴ VIII. Orbán pápaságának jellemzői és Pázmány céljai összevetéséből magától kitetszik, hogy még küldetése apróbb vonatkozásaiban is nagyrészt az elutasítás tényével kellett számolnia. A római események ezt igazolják is. Egy, a későbbi történések szempontjából lényeges szálát mégis érdemes megragadni. Kevésbé köztudott, hogy Bécsből Harrach bíborost szintén útnak indították Rómába a pápa megnyerésére. Pázmány folyamatban lévő tárgyalásainak eredménytelensége hírére Lipót főherceg például egyenesen tőle várta a kedvező fordulat elérését.²⁵ A prágai érsek megjelenését nem fogadta akkora elutasítás az Apostoli Szék részéről, nem kísérték olyan hangos viták, mint Pázmány esetében. Segélyt kérő császári követek azelőtt, s azután is gyakran megfordultak a pápai udvarban, egyiküket sem igyekeztek úgymond ennyire „dezavualni”.²⁶ A század második felében Girolamo Colonna, Friedrich von Hessen-Darmstadt és Carlo Pio nemcsak bíboros-protektorként, hanem hivatalos császári követi minőségben képviselték a birodalmi ügyeket.²⁷ Kézenfekvő, de nem teljesen kielégítő magyarázattal a primásra jellemző *natura cholericus* szolgálhat, amelynek megnyilvánulásaival az elkövetkezőkben is találkozhatunk még. De a már megérkezésének pillanatában kiobbantott viták arra utalnak, hogy a Barberinik eleve ellenszenvvel tekintettek Pázmányra és missziójára. Az esztergomi érsek követi címe el nem ismerése kapcsán nyilvánosságra hozott

²³ MEDNYÁNSZKY, *i. m.*, 18. No. 10 és 23, No. XV; *PÖL*, II, 303, No. 749. – Később kötelességre lett volna még a birodalmi főpapok felszentelésükkel való visszaélésének orvosoltatása. II. Ferdinánd Pázmányhoz, Bécs, 1632. május 22. Kiadva: Iacobus Ferdinandus MILLER, *Epistolae [...] Petri Pázmány*. Buda, 1822, 100–102, No. 164. Eredetije: Archivio di Stato (= AS) di Roma, Archivio Sforza–Cesarini, Parte I, busta 14 [*ord. cron.*]. – A bíborost elutazása megakadályozta a feladat teljesítésében, ez Paolo Savelli állandó követre maradt (lásd Ferdinánd ugyanaznap hozzá írt levelét, *uo.*), a Pázmányhoz intézett mandátum így került a Savellik levéltárába.

²⁴ *PÖL*, II, 250–332, No. 718–758; FRANKL [FRANKNÓI], III, 14–46; FRANKNÓI, *Magyarország összeköttetései a szentszékekkel, i. m.*, III, 305–324.

²⁵ Levele Paolo Savellihez, Innsbruck, 1632. június 20. AS di Roma, Arch. Sfor.–Ces., p. I, bus. 228 [*ord. cron.*].

²⁶ Mint például Dietrichstein bíboros 1601-ben. Vö. II. Rudolf 1601. február 21-i utasítását: ÖStA HHStA Staatenabteilungen, Rom, Diplomatische Korrespondenz, Fz. 50.

²⁷ Jelentéseik (1651–1689): ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korr., Fz. 58. 60–67. – A bíboros-protektorok diplomáciai szerepére lásd Richard BLAAS, *Das Kardinalprotektorat der deutschen und der österreichischen Nation im 18. und 19. Jahrhundert*, Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchiv, 10(1957), 148–151.

tiltakozó iratát (*Intermittere non possum...*)²⁸ kifejezetten a pápa és a Szentszék elleni, rágalmon alapuló támadásnak tekintették, sőt Pázmányt egyenesen bíborosi esküjének megszegésével vádolták.²⁹ Bár megelőzően a spanyol Borgia kardinális konzisztóriumbeli ünnepélyes tiltakozása VIII. Orbán politikája ellen amúgy is feszültté tette a helyzetet,³⁰ a Pázmánnyal szembeni ellenérzések legfontosabb okát inkább bíborosi kinevezésének hátterében találhatjuk meg.

3. A konfliktus előzménye: bíborosi kinevezése

A XVII. századi bíborosi *promotiók* tanulmányozása során azon érdekes megállapításra juthatunk, hogy Pázmány 1629. évi kinevezésében igen csekély szerepet játszott az a tevékenysége, amellyel az utókor tiszteletét leginkább kivívta. A második utóda, Lippay György bíborossága érdekében tett császári ajánlások például tele vannak a katolikus hit terjesztésében véghezvitt tetteinek elősorolásával, melyeket a kortársak még Pázmányéival egyenrangúan értékelték, kinevezése mégis elmaradt.³¹ Róma a nem itáliai főpapoknak ekkoriban már kizárólag uralkodói ajánlások nyomán és saját politikai érdekei függvényében adta vagy tagadta meg a bíbort.³² II. Ferdinánd – kö-

²⁸ PÖL, II, 268–271, No. 728.

²⁹ Barberini jegyzéke Roccihoz (*ciffre*), Róma 1632. április 17. BAV Barb. Lat., vol. 7064, fol. 69rv. – A bíborosi eskü szövegében szereplő kitételek szoros értelmezésben valóban szolgáltattak némi alapot az államtitkár érveléséhez. Pázmány nem véletlenül vonakodott korábban letételétől. Vö. TUSOR Péter, *Petri Pázmány epistulae, acta notationesque inedita*, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok – Regnum, 1997/1–2, 115–118, No. 15.

³⁰ A pápa ezután megtiltotta Borgiának, hogy spanyol követi tiszte miatt látogassa a Sant’Uffizio üléseit, ugyanakkor az ő követi címét még nem vonta kétségbe. Savelli jelentése II. Ferdinándhoz (*ciffre*), Róma, 1632. március 13. ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korr., Fz. 52.

³¹ Lásd a X. Incéhez és Fabio Chigi államtitkárhoz benyújtott memoriálékat: Archivio Segreto Vaticano (= ASV), Miscellanea Armadia I–XV, Arm. I, vol. 11, fol. 365r–366v és 367r–368v; BAV Biblioteca Chigi, vol. N III 72, fol. 202r–205v (*Ragioni che ponno esser di motivo perchè la Santità di N. Signore promova l’Arcivescovo di Strigonia*); valamint III. Ferdinánd 1652. május 27-i nominációját: ASV Archivio di Segreteria di Stato, Lettere dei Principi e Titolari, vol. 63, fol. 33rv. Ez utóbbi idézi GALLA Ferenc, *Magyar tárgyú pápai felhatalmazások, felmentések és kiváltságok a katolikus megújulás korából*, I (Regnum-Könyvek, Egyháztörténeti Források, 1) – KIny. Levéltári Közlemények, 24–25(1946–1947), 111.

³² A Szent Kollégiumról és a tagjai közé kerülés módjairól legújabban Christoph WEBER, *Senatus Divinus. Verborgene Strukturen im Kardinals-kollegium der frühen Neuzeit (1500–1800) = Beiträge zur Kirchen- und Kulturgeschichte 2*, Frankfurt a. Main, 1996. WEBER nem foglalkozik a koronabíborosokkal (*uo.*, 12–13⁴), ám megállapításaival szoros összhangot mutat a fenti összeggés.

zékori eredetű és folyamatosan gyakorolt szokásjog alapján – már a 20-as évek elejétől ugyanazokat a személyeket javasolta minden évben állhatatosan a pápának, a listára Pázmány csak 1626-ban, Harrach prágai érsek előléptetése után került fel.³³ Kiválasztása a Szentszék meghatározott cél érdekében hozott, saját döntése volt.³⁴ Annak ellenére így volt ez, hogy végül Bécsben is külön lépéseket terveztek az esztergomi érsek érdekében, ám az erre szóló utasítás csak a november 19-i konzisztórium után jutott el a császári követhoz.³⁵

Pázmány ügyes és következetes politikálása nyomán kapta meg a bíbort. A császárt a mantovai események kapcsán itáliai háború megindításától visszatartani igyekvő s kizárólag e célból Bécsbe küldött Giovanni Battista Pallotto rendkívüli, majd rendes nuncius erőfeszítéseinek egyik leghathatósabb támogatóját ugyanis a magyar primás személyében találta meg. Már 1628. július 2-i jelentésében rendkívül kedvező jellemzést nyújt róla Rómának: „Szinte hihetetlen, mennyire becsülik és tisztelik ezt a főpapot az udvarnál, s mindenekelőtt a császár, a trónörökös, Eggenberg herceg és a gyóntató atya, s valóban egyedüli erőnye, jámborsága, okossága, tudománya, és különösen ritka ékesszólása nemcsak saját nyelvében, hanem a latin terén is. Ezért remélhető, hogy erőfeszítései gyümölcsözőek lesznek úgy öfelségénél, mint minisztereinél”.³⁶ Tíz nappal később arról tudósít, hogy Pázmány egy beszélgetésük során kifej-

³³ II. Ferdinánd VIII. Orbán pápához. Bécs, 1626. október 5. BAV Barb. Lat., vol. 6836, No. 9; említi GALLA, *Magyar tárgyú pápai felhatalmazások...*, i. m., 109. – L. még Ferdinánd 1621. október 1-i, 1622. április 24-i és szeptember 17-i utasításait Savellihez, valamint ennek 1625. október 2-i jelentését. HHStA Rom, Dipl. Korr., Fz. 50 és 51.

³⁴ Lásd alább Forró Györgynek a 46. jegyzetben idézett levelét.

³⁵ Savelli követ november 10-én kérte, jócskán az események után baktatva, a jelöltek rangsorolását. HHStA Rom, Dipl. Korr., Fz. 52. – II. Ferdinánd már október 25-i és 30-i mandátumaiban Pázmány külön ajánlására adott utasítást, de levelei csak november 22-én érkeztek meg. Lásd Savelli jelentését II. Ferdinándhoz, Róma, 1629. november 24. HHStA Rom, Dipl. Korr., Fz. 52. – Bécsben nem fogadta mindenki örömmel Pázmány kiválasztását, voltak akik Wolfradt kremsmünsteri apátot látták volna szívesebben (FRANKL [FRANKNÓI], II, 327), ez azonban a bécsi udvarban november-decemberben érvényre jutó Eggenberg–Trauttmansdorff-ellenes törekvések következménye volt. A *Hofkammer* elnökét (aki végül sosem nyerte el az általa valóban hön áhitott méltóságot) II. Ferdinánd december 5-én, Pázmány bíborát megköszönve ajánlotta első ízben VIII. Orbánnak. Vö. Benedikt PITSCHMANN, *Kaiserliche Bemühungen um den purpur für Abt Anton Wolfradt von Kremsmünster*. Römische Historische Mitteilungen, 11(1969), 85–86 és 92–93.

³⁶ *Nuntiaturberichte aus Deutschland nebst ergänzenden Aktenstücken. R. 4: Nuntiatur des Pallotto (1628–1630) I–II*, hrsg. v. Hans KIEWING, Berlin, 1895–1897, I 123. – A mantovai helyeztet és az ezzel kapcsolatos bécsi fejleményeket ismerteti: Robert BIRELEY, *Religion and Politics in the Age of the Counterreformation: Emperor Ferdinand II, William Lamormaini S. J., and the Formation of Imperial Policy*, Chapel Hill, 1981, 94–100.

tette neki mindazon veszélyeket, amelybe Magyarország, a birodalom és az osztrák ház kerülne, ha a császár háborút indítana Itáliában: ez „teljesen tönkretenne mindent, amit a katolikus vallás II. Ferdinánd országaiban elért, prédául vetné azt a töröknek, Bethlennek és Dániának”.³⁷ Pallotto augusztus 5-én Pázmány erőfeszítéseit Lamormaini gyóntató és a savoyai követ törekvéseivel együtt „igaznak” jellemzi, de kételkedik, hogy ellensúlyozni tudják-e a többi miniszter befolyását.³⁸ A primás 1629 márciusában újra fellépett az olasz háború terve ellen a török és Bethlen támadásának veszélyére hivatkozva.³⁹ Áprilisban azzal a feladattal kapta kézhez Francesco Barberini bíboros-államtitkárnak⁴⁰ az itáliai háború ügyében Palottóhoz intézett titkos jegyzékét a császárral és a trónörökösrel folytatandó megbeszélések mikéntjéről, hogy a benne foglaltakat ő is igyekezzék kieszközölni az uralkodónál.⁴¹ Majd júliusban Pallotto első helyen Pázmányt javasolta, hogy teljhatalmú követként Itáliában járuljon hozzá a helyzet rendezéséhez.⁴² Az államtitkár különösen jó néven vehette a nuncius szeptember 15-i soraiban foglaltakat, miszerint az esztergomi érsek azt mondta Lamormaininek, hogy ha ő lenne a császár gyóntatója, nem oldozná fel mindaddig, amíg nem hagy fel az olasz háború gondolatával.⁴³

Pázmány bíborosi kinevezésére kétségkívül II. Ferdinándnak tett (VIII. Orbán uralkodása alatt utolsó ilyen jellegű) gesztusként, a császár itáliai háborúba lépését ellenző bécsi békepárt pozícióinak erősítése, a németeket Olaszországtól hagyományosan távol tartani igyekvő pápai külpolitika támogatása céljából került sor. Éppen abban az időben, amikor a császári csapatok már Mantova felé közeledtek.⁴⁴ Francesco Barberini mindezt egyértelműen közli is a bécsi nunciussal 1629. december

³⁷ *Nuntiaturberichte*, I, 123.

³⁸ *Nuntiaturberichte*, I, 157.

³⁹ *Nuntiaturberichte*, II, 94–95. Eredetiről idézi FRAKNÓI, *Pázmány Péter, i. m.*, 177.

⁴⁰ Valójában a pápai diplomáciát is irányító bíboros-nepos. Az államtitkárság vezetője ekkor még csupán érseki rangot viselő, alárendelt személy. A mai értelemben vett bíboros-államtitkárról valójában csak X. Ince pápaságától beszélhetünk. Vö. Andreas KRAUS, *Amt und Stellung des Kardinalnepoten zur Zeit Urbans VIII. (1623)*, *Römische Quartalschrift*, 53(1958), 238–243; UÓ: *Das päpstliche Staatssekretariat unter Urban VIII. 1623–1644*, Suppl. Heft *Römische Quartalschrift* 29, Rom–Freiburg Br.–Wien, 1964; UÓ: *Der Kardinal-Nepote Francesco Barberini und das Staatssekretariat Urbans VIII.*, *Römische Quartalschrift*, 64(1969), 191–208.

⁴¹ *Nuntiaturberichte*, II, 98 (1629. április 28.).

⁴² *Nuntiaturberichte*, II, 265 (1629. július 28.). Az előző évben Bécs is foglalkozott ezzel a gondolattal. Pallotto 1628. június 10-i *ciffréje uo.* I 84.

⁴³ *Nuntiaturberichte*, II, 176. Eredetiről idézi FRAKNÓI, *Pázmány Péter, i. m.*, 177. Vö. BIRELEY, *i. m.*, 94.

⁴⁴ BIRELEY, *i. m.*, 95–96.

6-i jegyzékében: a magyar primásnak a központi egyházkormányzat újdonsült tagjaként az itáliai béke megőrzését, illetve helyreállítását és a Szent Kollégium tagjai kiváltságainak tiszteletben tartását kell elérnie.⁴⁵ Pázmány maga is tisztában volt azzal – részben Forró György jezsuita provinciális információi alapján⁴⁶ –, hogy előléptetését a pápai diplomácia irányítójának köszönheti. Háláját 1630. január 18-i levelében jutatta kifejezésre Barberininek.⁴⁷ Ám ennek ellenére, amint hazatérte utáni éles összehozálkalkozásukban Pallotto utóda, Ciriaco Rocci nuncius a szemére is vetette, ő mégsem tekintette magát a Barberini-ház engedelmes kreatúrájának.⁴⁸ A kikristályosodott politikai nézetekkel rendelkező Pázmány alkalmatlan volt a kiválasztott szerepre. Tevékenysége központjában mindenkor anti-protestantizmusa és törökellenessége állott, a kínálózó alkalmat (*momentum temporis*) mindig e céljai érdekében igyekezett megragadni.⁴⁹ 1629-ben ugyan hasznos szolgálatokat tett a pápai külpolitikának, hogy megakadályozza a Habsburgokat Nyugaton még inkább lekötő újabb front megnyitását, 1632-ben viszont már az Egyházi Államéval ellentétes célokat képvisel, hiszen a dinasztia esetleges bukása Magyarországra és a hazai katolicizmusra nézve beláthatatlan következményekkel járt volna. VIII. Orbán azonban kizárólag avégből tette kardinálissá a jezsuita Pázmányt, hogy Róma érdekeit képviselje Bécsben, s nem azért, hogy a Habsburg-érdekek szószólójaként érkezzon a pápai udvarba.

Más okot is találhatunk, ami miatt az Apostoli Széknél – a küldetés céljain túl – vegyes érzelmekkel tekintettek a magyar primás útja elé. Pázmány már közvetlenül kinevezése után kapcsolatba került Filippo Colonnával, a Barberinik belső ellenzékének számító spanyol párt egyik vezetőjével. A *gran contestabile* az elsők között gratulált előléptetéséhez, mintegy jelezve, hogy nagy jelentőséget tulajdonít az eseménynek. Az újdonsült kardinális köszönő levelében a kötelező udvariasságon túlmutató kijelentéssel fejezte ki együttműködési hajlandóságát: „[Excellenciádat] kérem, hogy legyen biztos tiszteletben és legkészségesebb elhatározásban, hogy szolgáljak Önnek és dicső házának, amely oly sok érdemet szerzett az osztrák ház szolgálatában, és ezt hatásosan meg fogom mutatni minden alkalommal, amelyet nekem kínálni fog,

⁴⁵ *Nuntiaturberichte*, II, 390.

⁴⁶ Lásd Forró levelét Francesco Barberinihez, Graz, 1630. március 31. BAV Barb. Lat., vol. 7056, fol. 58^v. – Az osztrák rendtartomány provinciális Pázmány kinevezése idején Rómában tartózkodott (uo.).

⁴⁷ *PÖL*, II, 90–91, No. 571.

⁴⁸ GALLA, *Harminckilenc [...] Pázmány-level, i. m.*, 30*–33*, No. 46.

⁴⁹ Vö. HARGITTAY, VARGA, *i. m.*, 108.

miként erről levelem bemutatójától, Cattaneo apáttól bőségesebben értesülni fog.”⁵⁰ Bár e téren további érdemi információink nincsenek, az bizonyosnak tűnik, hogy szoros római együttműködése a spanyol–osztrák párttal (lásd számos tárgyalását Borgia bíborossal)⁵¹ nem volt előzmények nélküli.

4. Hazatérés Rómából. A követség első terve

Pázmány a teljes kudarc élményével volt kénytelen végleg búcsút venni az Örök Várostól. Elutazására minden tünetető sietsége ellenére a szertartásos barokk udvariasság keretei között került sor. Míg Rómában igyekezett a lehetőségekhez mérten körültekintően eljárni,⁵² közvetlenül anconai tengerre szállása előtt – roppant óvatlanul – már nyíltan hangot adott elégedetlenségének: 1. Nem tudta elérni, hogy a katolicizmus végveszélyében a pápa kinyilvánítsa részvételét egy, a megmentésére irányuló ligában. 2. Nem volt képes pénzsegélyt kieszközölni. 3. A pápa részrehajló a franciák és Savoya irányában, bizonyítéka van a velük folytatott titkos tárgyalásokról. Barberini államtitkár június 14-i Rocci nunciushoz intézett jegyzékében felháborodottan utasította vissza Pázmány rögvest tudomására hozott szavait. Szerinte VIII. Orbán nem zárkózott el a protestánsellenes szövetség gondolatától, csupán annak formájával nem értett egyet, küldött pénzsegélyt, a harmadik állítással kapcsolatban pedig egyenesen a magyar kardinális lelkiismereti felelősségét emlegette: „Ha őminenciája ilyen hamis gondolatokat terjeszt rágalmozva a Szentatyát, a legszigorúbban számot kell majd adnia Isten előtt, és kötelezve lesz, hogy orvosollja... a megbotránkozást és a kárt, amelyet a hívek lelkeiben okozott.”⁵³

⁵⁰ Biblioteca Santa Scolastica (Subiaco), Archivio Colonna, carteggio Filippo Colonna, busta di anno 1629, [ord. cron.]. Közlését lásd *Függelék* No. 1.

⁵¹ FRANKL [FRAKNÓI], III, 26. – Borgia volt az egyik fő támogatója és kieszközölője annak, hogy Madridban elrendeljkék a Pázmánynak 1626-tól járó évdíj elmaradt részleteinek kifizetését. Ennek érdekében szükségét látta, hogy már a primás római tartózkodása idején, s később is lépéseket tegyen. Lásd levelét Pázmányhoz, Róma, 1632. szept. 11. PL AEV No. 169.

⁵² Ehhez két újabb adalék. Hogy tárgyalásaihoz rendelkezék a szükséges információkkal, már megérkezésekor arra kérte Trauttmansdorffot, hogy tudósítsa a bécsi udvarban törtétekről (lásd a 17. jegyzetben idézett április 3-i levelét). Tudatában lehetett annak is, hogy Bécs nemcsak az ő jelentéseiből, hanem Savelli követ révén más csatornákon keresztül is tájékozik tevékenységéről. Vö. II. Ferdinánd utasítását Savellihez, Bécs, 1632. április 9. AS di Roma, Arch. Sfor.–Ces., bust. 14 [ord. cron.].

⁵³ Barberini jegyzéke Roccihoz (*ciffre*), Róma, 1632. június 14. BAV Barb. Lat., vol. 7064, fol. 101r–102r. Vö. FRANKL [FRAKNÓI], III, 46 (Roccinak a jegyzék tartalmát nem Pázmánnyal, hanem Grimaldival kellett közölnie).

A bíboros-nepos felindultsága érthető. Pázmány római működése gyakorlatilag lehetetlenné tette a Szentszék semlegessége látszatának fenntartását. (Hogy érveit megnyire nem tudták kielégítően megcáfolni, arra igen jó példa azon emlékirat megformázása, amelyet annak igazolására állítottak össze a Kúriánál, hogy a németországi helyzet nem indokolja az Angyalvárban V. Sixtus által letétbe helyezett egymillió arany igénybevételét.)⁵⁴ Ráadásul a primás útra kelte után mégis tanácsosabbnak látták, ha nem is a kért, de egy jelentősebb összegű pénzsegély (130 000 birodalmi tallér, *cca.* 60 000 scudi) kiutalását.

Ez a fordulat Pázmány missziójának értékelését gyökeresen megváltoztatja. Küldetésének egyik fő pontját, a pénzsegély megszerzését, a pápai liga létrehozása mellett a „kisebbik lehetetlent” sikerült teljesítenie. Az eredmény jelentőségét mi sem mutatja jobban, hogy a harmincéves háború megelőző időszakában egy császári követ sem volt képes egy összegben ekkora támogatást kieszközölni az Apostoli Széktől.⁵⁵

Az 1632. tavaszi római követség, eme utólagos és már nem várt siker következménye kettős volt. Mivel az osztrák–spanyol párt Rómában hosszú idő óta csupán ezt az egy eredményt tudta felmutatni, Bécsben és Madridban fontolóra vették a primás visszaküldését Itáliába. A Szentszék viszont kész volt ezt minden eszközzel megakadályozni. A Barberinikkel tudniillik végleg és visszavonhatatlanul megromlott a magyar kardinális személyes és politikai kapcsolata. Azok nem csupán hálátlan hívűknek, hanem – ellenzékük vezéreikhez, Borgia és Ludovisi bíborosokhoz hasonlóan⁵⁶ – immár egyik legfőbb politikai ellenfelüknek tekintették a bíborosi kollégiumban.

Bécsbe visszatérve Pázmány jelentést tett a Titkos Tanácsnak. Rómában kíváncsian várták az erről szóló értesítéseket, de azon túl, hogy beszámolója nem volt kedvező

⁵⁴ Pedig V. Sixtus vonatkozó bullájának 4. pontja egyértelműen kimondja, hogy az összeg felhasználható „si manifestum periculum immineat, ne aliqua ex Christianis provinciis ab infidelibus et catholicae ecclesiae hostibus occupetur”. A forrást közli, s legfőbb tanúságaként az egyházjognak egy itáliai középállam érdekeit szolgáló felhasználását tartja Konrad REPGEN, *Finanzen, Kirchenrecht und Politik unter Urban VIII: Eine unbekannte Denkschrift aus dem Frühjahr 1632*, *Römische Quartalschrift*, 56(1961), 62–74. – Az irat az akkoriban államtitkár-helyettes Ceva érsek Pázmány követségével kapcsolatos anyagában található: ASV Miscellanea Armadia I–XV, Arm. III, vol. 47, fol. 136r–153v (*Scritture pertinenti alla lega proposta dal signor cardinale Pazman*).

⁵⁵ Legalábbis Dieter ALBRECHT kimutatásai szerint: *Zur Finanzierung des Dreissigjährigen Krieges. Die Subsidien der Kurie für Kaiser und Liga 1618–1635*, *Zeitschrift für bayerische Landesgeschichte*, 19(1956) 534–567. – Csak összehasonlításképpen: az 1618 és 1621 között V. Pál által adott segítség összege 228 000 scudi volt (*uo.* 539). – Bécs voltaképpen már kezdetben csupán egy nagyobb pénzsegély kieszközölését várta a primástól. Vö. II. Ferdinánd utasítását Savellihez, Bécs, 1632. április 9. (52. jegyzet).

⁵⁶ Vö. Barberininek a 29. jegyzetben idézett soraival.

számukra, pontos információkat nem tudtak szerezni.⁵⁷ A pápai diplomácia közben kísérleteket tett arra, hogy diszkreditálja a primás szavait.⁵⁸ Bár a segélyt hozó Grimaldi rendkívüli nuncius többször volt kénytelen arról panaszkodni, hogy nem tudja ellensúlyozni az esztergomi érsek jelentésének hatását,⁵⁹ az államtitkárság elismeréssel nyugtázta ebbéli erőfeszítéseit, s kilátásba helyezte a hazatérő Harrach kardinális közreműködését is.⁶⁰ Augusztus 14-én Grimaldi viszont már arról ír, hogy pontosan ugyan nem tudja, mit mondott Pázmány a Tanácsban, de amit a miniszterektől hallott, azok szerint nem beszélhetett rosszul. Amikor említette, mindenki nagyon meg volt lepődve a bíborosnak Rocci nunciussal való összeszólalkozásán.⁶¹

Pázmány tudniillik a hazai környezetben nem tudván túrtöztetni magát még július közepén rendkívül éles szóváltásba keveredett a bécsi pápai követtel. Felhozta összes személyes sérelmét: „A legkevésbé sem elégedetten tértem vissza Rómából, én vagyok a legkevésbé becsült kardinális, aki valaha odament, minthogy öszentsége nem csak hogy semmit nem adott meg nekem az őfelsége nevében elé terjesztett dolgok közül, de még egy helyet sem méltóztatott számomra juttatni valamelyik kongregációnál, akár az Officiumnál, akár a Propagandánál... Milyen bánásmód ez egy olyan állású emberrel, mint én? Öszentsége nem akart elismerni császári követnek. Én Esztergom érseke vagyok, pátriárka, született követ (*legatus natus*), Magyarország primása, s már 150 éve nem járt Rómában egy esztergomi érsek sem rajtam kívül.” Külön kifogásolta, hogy nem úgy fogadták mint Harrach bíborost, aki „helyet kapott a Propaganda kongregációban, számos járadékot és más kegyeket nyert el”, valamint hogy „nem tudatták vele a pénzsegély ügyében hozott döntést, amelynek küldését őfelségének a pápa már az ő elutazása előtt elhatározta”. A primást annyira elragadta az indulat, hogy Roccit egyszerűen csak „uraságod”-nak (!) szólította, azt fejtegette, hogy sem a salzburgi sem az esztergomi érsek nem köteles elismerni a nuncius precedenciáját, s kijelentette: „öt ugyan Róma soha többé nem fogja látni”. Replikáiban a pápai követ higgadtan arra emlékeztette Páz-

⁵⁷ FRANKL [FRAKNÓI], III, 47.

⁵⁸ Grimaldi jelentése Barberininek (*ciffre*), Bécs, 1632. július 17. BAV Barb. Lat., vol. 6978, fol. 41r.

⁵⁹ Grimaldi jelentése Barberininek (*ciffre*), Bécs, 1632. július 3. BAV Barb. Lat., vol. 6978, fol. 14v. – Továbbá július 24-i titkosított jelentésében Grimaldi arról ír, hogy megismertette a valós érveket (*legitime ragioni*) az uralkodóval, amelyek a pápát akadályozták abban, hogy tagja legyen a Pázmány által felvázolt szövetségnek, majd augusztus 7-én arról tudósítja Barberinét, hogy II. Ferdinánd nem nagyon hisz neki, vélhetően azért, mert Pázmány átadta a pápa általa küldött korábbi válaszát. BAV Barb. Lat., vol. 6978, fol. 14v. 52rv. 74r. (*ciffre*).

⁶⁰ Barberini jegyzéke Rocchihoz (*ciffre*), Róma, 1632. augusztus 7. BAV Barb. Lat., vol. 7064, fol. 125rv.

⁶¹ BAV Barb. Lat., vol. 6978, fol. 76r (*ciffre*).

mányt, hogy elsősorban bíborosnak kell tekintenie magát, és Borgia kardinálissal együtt vegyék végre tudomásul, hogy legfőbb fejük és pártfogójuk a pápa, továbbá hogy Harrach a kellő módon juttatta kifejezésre igényét a különféle kiváltságokra, neki pedig meg kell azzal elégednie, hogy VIII. Orbán a Grimaldival küldött brevében megemlítette: nagyobbreszt az ő hathatós kérésére miatt döntött a segítség mellett.⁶²

Ha a nuncius e sorait kritikusan is kell szemlélnünk – hiszen objektivitása, amint azt záró mondata bizonyítja, megkérdőjelezhető: „olyan ember ő [ti. Pázmány], aki nagyra van a saját véleményével, és azt hiszi, többet tud a világ minden emberénél, [...] meggyőződés, hogy igen elégedetlen, s amikor lehetősége lesz, tettekkel fogja kimutatni rosszindulatát” –, mégis egyedüli forrásként mutatja be Pázmány római eseményekkel kapcsolatos érzelmeit és dilemmáját. Azt tudniillik, hogy misszióját voltaképpen sikerrel teljesítette, de ennek eredményeit Rómában nem volt képes kamatoztatni, talán idő előtt tért vissza.⁶³

A folytatásra az állandó római császári követ, Paolo Savelli halála nyújtott alkalmat. A Grimaldi augusztus 14-i jelentésében hirtelen feltűnő békülékeny hangnem korántsem véletlen. Bécsben már a hónap elején felvetődött az esztergomi érsek visszaküldésének gondolata. Rocci augusztus 7-én értesíti Barberinit, hogy a Titkos Tanács elnökével, Hans Ulrich von Eggenberggel beszélgetve szó esett Pázmányról is, s a herceg megemlítette, hogy a primás vissza fog térni Rómába. A nuncius nem lelkesedett az ötletért: „Mi célból, hogy ellenérzéseket keltsen, excellenciád nálam jobban ismeri ezt az embert, aki becsvágyó, mindenkinél többet akar tudni a császári tanácsban.” (Erre a herceg mosolyogva csak ennyit válaszolt: „Igen, jól ismerem a bíboros urat, még abból az időkből, amikor jezsuita volt.”)⁶⁴ Hogy Pázmány ekkor hogyan vélekedett a személye körül folyó tervezetésekről, nem tudjuk pontosan. Mindenesetre tény, hogy augusztus elején ismét élénk figyelemmel kíséri a római történéseket. Augusztus 9-én – úgy tűnik, saját kezdeményezéséből és nem felkérésre – négy emlékiratot intézett az uralkodóhoz. Ezekben hatékony fellépést sürget az osztrák–spanyol oldalon álló főpapokat ért pápai diszkriminációk ellenében. Véleményt nyilvánít a követség ügyében is. Bár magáról nem szól, mindenképpen azt tartja célravezetőnek,

⁶² Rocci beszámolóját a vitáról kiadta GALLA, *Harminckilenc [...] Pázmány-levél, i. m.*, 30*–33*, No. 46. – Barberini a nuncius e jelentésére válaszolva megelégedettségét fejezte ki a válaszokkal kapcsolatban, s szerinte Pázmány – bár a pápa gondolt rá – csak formai akadály miatt nem kapott helyet a kongregációkban, tudniillik mert titulusát (Szent Jeromos) nem a konzisztóriumban, hanem bréve útján kapta meg. Barberini jegyzéke Roccihoz (*ciffre*), Róma, 1632. július 31. BAV Barb. Lat., vol. 7064, fol. 120rv.

⁶³ Nem tudhatta, hogy a Barberinik csupán elutazása után döntöttek a támogatás mellett. FRANKL [FRAKNÓI], III, 46.

⁶⁴ Rocci jelentése Barberininek (*ciffre*), Bécs, 1632. augusztus 7. BAV Barb. Lat., vol. 6971, fol. 8rv.

hogy a császári udvarból küldjenek valakit. Név szerint Hermann Questemberget javasolja, de hogy egy nem helybéli olasz főúr megbízatása esetén ő maga volt a legalkalmasabb és legesélyesebb jelölt, részint az előzményekből, részint a nunciások jelentéseiből adatolhatóan is nyilvánvaló.⁶⁵

A terv ugyanis a Szentszék diplomatáinak ellenakcióitól kísérve még szeptember folyamán is végig napirenden volt. Rocci augusztus 14-én örömmel újságolja, hogy elmúlt annak veszélye, hogy Pázmányt állandó követként Rómába küldik, a maga részéről mindent elkövetett ennek megakadályozására. „Úgy tűnik nekem – írja a továbbiakban –, hogy már ismerik őt [ti. a primást], valaki a főemberek közül öminenciájáról szólva azt mondta nekem: Péternek hívják, és így nem csoda, hogy opinióban keményebb, mint a szikla.”⁶⁶ Szeptember 18-án viszont arról értesülünk tőle, hogy Pázmány állandó követségének tervét azok tartják napirenden, „akik ellenséges érzülettel viseltetnek őszentsége és dinasztíája iránt, és azt szeretnék, ha új nézeteltérések keletkeznének.”⁶⁷

Barberini államtitkár 1632. augusztus 28-i jegyzékében reagált a váratlan fejleményekre. Instrukciói a teljes elutasítás jegyében fogantak. Ezek szerint ha a császár nem olaszt nevez ki rezidensül, a pápa előzetes beleegyezését kell kérnie. Ha Pázmány lenne a jelölt, hangsúlyozni kell, hogy sohasem volt még arra példa, hogy egy bíboros ilyen hivatalt elvállaljon. Szerencsétlen választás lenne továbbá II. Ferdinánd részéről az is, ha csupán az új követ munkájának támogatására küldené Rómába a bíborost. Azt a főpapot, aki „úgy nyilatkozott, hogy elégedetlen a pápával és a Barberini-házzal, egy önfejű, ellenséges ember, aki semmiképpen sem lehet alkalmas arra, hogy őfelsége ügyeit hasznosan támogassa tanácsaival”. Végezetül sommásan meghagyja a nunciának: „Uraságod gondoskodjék arról, hogy hagyjanak fel a Pázmány bíboros küldetésével kapcsolatos gondolatokkal, amikor csak ezek felvetődnek”.⁶⁸ Az államtitkár október 9-én elégedettségét fejezte ki nunciának ezügyben kifejtett tevékenysége miatt, és megbízta: az eddigi érveken túl, ha szükséges, hozza szóba Pázmánnyal kapcsolatban főpásztori rezidenciakötelezettségét, amely szerint folyamatosan egyházmegegye területén kell tartózkodnia, s a pápa már csak emiatt sem láthatja őt szívesen

⁶⁵ PÖL, II, 339–343, No. 766–770. HANUY regesztája (No. 768.) félrevezető, a *nationalis* éppenhogy nem olaszt jelent ebben az összefüggésben.

⁶⁶ Rocci jelentése Barberininek (*ciffre*), Bécs, 1632. augusztus 14. BAV Barb. Lat., vol. 6971, fol. 15rv.

⁶⁷ Rocci jelentése Barberininek (*ciffre*), Bécs, 1632. szeptember 18. BAV Barb. Lat., vol. 6971, fol. 55rv.

⁶⁸ Barberini jegyzéke Roccihoz (*ciffre*), Róma, 1632. augusztus 28. BAV Barb. Lat., vol. 7064, fol. 136v–137r.

udvarában.⁶⁹ Ha nem is az egyedüli, de az egyik legfontosabb okát annak, hogy 1632-ben Paolo Savelli utóda a római császári követség élén végül nem Pázmány, hanem mégis az olasz Scipione Gonzaga lett, már ekkor a Barberiniknek a magyar bíboros küldetését ellenző törekvéseiben találhatjuk meg.⁷⁰

5. A bíboros-protector

Gonzaga (*Principe di Bozzulo e Sabionetta*) azonban nem volt alkalmas a római osztrák–spanyol párt újjászervezésére. Az esztergomi érsek visszatérésének előmozdításában – mint már Fraknoi nyomán láthattuk – a spanyolok vették át a kezdeményezést. Másfél évnyi folyamatos tárgyalások után 1634 őszére lezárult a részletek, az anyagi feltételek tisztázása. Pázmány nem hivatalos követként, hanem Magyarország és az örökös tartományok illetve csak Magyarország bíboros-protectoraként tért volna vissza.⁷¹ Az osztrák–spanyol párt nagy várakozással tekintett a magyar bíboros megérkezése elé, amelyet Itáliában már 1634 elején biztosra vettek.⁷² Pázmány maga is szemmel láthatóan figyelmesebben ápolta ekkoriban olasz kapcsolatait, legalábbis az ebből az időszakból különösen nagy számban fennmaradt, főként császárpárti kardinálisokhoz írt, illetve tőlük kapott *lettere di complimenti* erre utal.⁷³

Az utazást az Egyházi Állam vezetése csak nyomatékosabb egyházfegyelmi eszköz kilátásba helyezésével tudta megakadályozni. A Szentszék egyre keményedő álláspontját megint csak a diplomáciai levelezés, egy nagyobb és három kisebb államtitkári jegyzék, valamint egy nunciusi jelentés segítségével kísérhetjük nyomon.

⁶⁹ Barberini jegyzéke Roccihoz (*cifre*), Róma, 1632. október 9. BAV Barb. Lat., vol. 7064, fol. 159v.

⁷⁰ Gonzaga követi jelentései: ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korr., Fz. 52 és 54. – Néhány feltételezhető egyéb ok: az idő rövidege (a primás útja hosszabb előkészítést igényelt volna), néhány itáliai család hagyományos versengése a követi címért, a pénzügyi fedezet biztosításának nehézségei stb.

⁷¹ Lásd alább a 78., 80. és 82. jegyzeteket. – A bíboros-protector (azaz egy ország, szerzetesrend egyházi – s részben politikai – ügyeinek pártfogója és mozgatója a Kúriánál) tisztére a korábbi irodalom összefoglalásával: Alfred A. STRAND, *Breslaus Kardinalprotector an der römischen Kurie, vornehmlich im 16. Jahrhundert*, Archiv für Schlesische Kirchengeschichte, 29(1971), 90–92; valamint különösen BLAAS, *i. m.*, i. h.

⁷² Lásd Girolamo Colonna bíboros és az ő környezetéhez tartozó Francesco Angelelli leveleit Pázmányhoz. Bologna, 1634. február 8. és január 31. Másolataik: PL Archivum Saeculare (= AS), Acta Protocollata, Protocollum G, 26–27 és 261–262.

⁷³ Vö. Pázmány mintegy tucatnyi levelét Girolamo Colonna bíboroshoz. Bibl. Sant. Scol., Arch. Colonna, Carteggio Girolamo I, *passim*. A hozzá írt levelek: PL AS Act. Prot., Prot. G, fol. 11–27 és 254–288.

Közülük a legnagyobb jelentőséggel Barberini 1634. február 4-i, Roccinak írt utasítása bír. Eszerint hitelt érdemlő személytől tudomására jutott, hogy a magyar prímást „a világ aktuális dolgaiban” ismét az Örök Városba akarják küldeni. Mégha a hír megalapozatlannak is bizonyulna, minden eshetőségre gondolva részletesen feltárja a Szentszék álláspontját a kérdésben. Ha tehát Pázmány követként jönne, a pápa nem fogja fogadni, ha mint bíboros, fel kell hívni a figyelmet rezidenciakötelezettségére. (Ezek két évvel korábról már ismerősek.) Továbbá, a császár és Eggenberg herceg, ismervén az esztergomi érsek természetét, s azt, hogy miként viselkedett korábbi római útja során, ha újbóli megbízatásán gondolkodnának, az világos bizonyítéka lenne annak, hogy nem kívánnak jó viszonyt fenntartani a pápával és az Apostoli Székkel. Pázmánnyal pedig személyesen is közölheti, ha mégis útra kelne, akár a követi cím, akár a rezideálás kapcsán egy meg nem kerülhető pápai dekrétumot fognak közvetlenül megérkezte előtt nyilvánosságra hozni.⁷⁴

Vagyis az Egyházi Állam vezetése előkészült arra, hogy immár nem hagyja magát érvekkel meggyőzni a bíborosi és követi cím összeegyeztethetőségéről, mint 1632 tavaszán, hogy kötelező érvényű rendelkezésben mondja majd ki ennek tilalmát. Többek között az esztergomi érsek miatt vették tervbe, hogy a trentói zsinat előírását megszigorítják, a főpapok székhelyükön való folyamatos tartózkodásának érvényét hathatósan kiterjesztik a bíborosokra is. Pázmányt mindenáron, akár új kánoni törvények meghozatalával is otthon maradásra kívánták kényszeríteni.

Az államtitkár egy hét múlva, február 11-én a nunciushoz intézett jegyzékében újra szükségesnek látta kifejteni álláspontját a magyar prímás küldetéséről: „Pázmány bíboros jövetelével kapcsolatban már szóltam a múlt héten eminenciádnak azon véleményemről – ugyanezt erősítem meg most is –, hogy azon kevésbé jó magatartás miatt, amellyel Pázmány bíboros viseli magát az ügyek tárgyalásában, a bíboros jelenléte ebben az udvarban semmilyen módon sem tehet hasznos szolgálatokat őfelségének, így eminenciád keressen alkalmat arra, hogy megghiúsítsa ezt a küldetést.”⁷⁵ (A diplomáciában talán ez az, amikor valakit *persona non gratának* nyilvánítanak.) A bíborosnepost azonban még ezután sem hagyta nyugodni Pázmány visszatérésének gondolata. Február 18-i első jegyzékében még csak utal a korábbi utasítások érvényességére,⁷⁶

⁷⁴ Barberini jegyzéke Roccihoz (*ciffre*), Róma, 1634. február 4. BAV Barb. Lat., vol. 7066, No. 9. – A Sant’Uffizio ülésén már januárban tárgyaltak egy ilyen bulla meghozataláról. Vö. Cornelio Arrigo Motmann levelét Hans Ulrich Eggenberghez, Róma, 1634. január 21. ÖStA HHSStA Rom, Dipl. Korr., Fz. 52.

⁷⁵ Barberini jegyzéke Roccihoz (*ciffre*), Róma, 1634. február 11. BAV Barb. Lat., vol. 7066, No. 12.

⁷⁶ Barberini jegyzéke Roccihoz (*ciffre*), Róma, 1634. február 18. BAV Barb. Lat., vol. 7066, No. 14. – A Szentszék vezetése egyébiránt – az államtitkár Pázmány tárgyalási stílusát illető, valójá-

majd aznap ismét visszatér az ügyre, s szigorít amúgy sem túl barátságos instrukcióin: Rocci annak szükség esetén való közlésére hatalmazza fel, hogy ha netalántán Pázmány követi címmel érkezne, még az Egyházi Állam területére sem fogják beengedni.⁷⁷

Rocci az államtitkár jegyzékére február 25-én válaszolt. Mint írja, arról szó sincs, hogy követi címmel ruháznák fel Pázmányt, csupán azt fontolgatják, hogy Németország és az örökös tartományok protektorává⁷⁸ nevezik ki. A nuncius beszélt az érsekkel is erről, aki kifejtette: ugyan rezidenciakötelezettsége miatt lelkiismereti problémái vannak hosszas római tartózkodásával kapcsolatban, de szívesen lemondana érseki székéről, ha biztosítanák tisztességes megélhetését. A spanyol követek lelkesen támogatják küldetését, IV. Fülöp pedig gondoskodna penziójáról.⁷⁹ Pázmány időközben hazatért székhelyére, s az uralkodó nem határozott még a kérdésben – zárja beszámolóját a pápai követ.⁸⁰ Azután, hogy a nuncius március 11-i jelentésében a helyzet változatlan-ságáról számol be, s arról, hogy az államtitkári utasításnak megfelelően szükség esetén fel fog lépni Pázmány küldetése ellen, és ha visszafogottan is, de nyilvánosságra fogja hozni a Szentszék álláspontját ez ügyben,⁸¹ vatikáni forrásaink végleg elhallgatnak.

De mindezek után nem lehet kétségünk afelől, hogy 1634 őszén, amikor – miként Fraknoi kutatásaiból tudhatjuk – már minden egyéb nehézség elhárult a primás római útja elől, azt csak Barberini erre az alkalomra kilátásba helyezett instrukcióinak érvényesítése hiúsíthatta meg. 1634. december 19-én a bíboros-protektorságot Ippolito Aldobrandini kapta meg.⁸² Pázmány még fél évvel később is nem csekély csalódott-

ban egyoldalúan kreált politikai érvként szolgáló kritikája ellenére – értékelt a primás diplomáciai képességeit. A későbbiekben tervbe vették esetleges lengyelországi legációját, talán némi kompenzációként. Vö. Scipione Gonzaga jelentését II. Ferdinándhoz, Róma, 1635. november 24. (*ciffre*). ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korr., Fz. 52.

⁷⁷ Barberini jegyzéke Roccihoz (*ciffre*), Róma, 1634. február 18. BAV Barb. Lat., vol. 7066, No. 15.

⁷⁸ Németország protektorátusa Scipione Borghese 1633. október 2-án, Magyarország és az örökös tartományok komprotektori tiszte Ludovico Ludovisi 1632. november 18-án bekövetkezett halála nyomán üresedésben volt. Joseph WODKA, *Zur Geschichte der nationalen Protektorate der Kardinäle an der römischen Kurie – Publikationen des ehemaligen Österreichischen Historischen Instituts in Rom*, 4/1, Innsbruck–Leipzig, 1938, 54 és 65.

⁷⁹ Vö. FRANKL [FRAKNÓI], III, i. h. (2. jegyzet).

⁸⁰ Rocci jelentése Barberininek (*ciffre*), Róma, 1634. február 25. BAV Barb. Lat., vol. 6974, fol. 76rv. – A primás esetleges lemondásával sem került volna meg minden egyházjogi akadályt, hiszen az csak a pápa jóváhagyásával lett volna kánonilag érvényes.

⁸¹ Rocci jelentése Barberininek (*ciffre*), Róma, 1634. március 11. BAV Barb. Lat., vol. 6974, fol. 102r.

⁸² Egész pontosan: Németország protektora Dietrichstein olmützi püspök lett, Magyarországé és az örökös tartományoké ehelyette Aldobrandini, komprotektora pedig Carlo Pio di Savoya. WODKA, *i. m.*, i. h.

sággal emlegeti ezt: „Öfelsége olasz embernek atta titulum protectionis haereditarium prouinciarum, mint ha maga subjectusi között elégséges Cardinal ember nem találtat volna” – panaszkodik Lippay György kancellárnak 1635. június 16-i levelében.⁸³

A Barberinik sikerrel akadályozták meg a magyar primás bármilyen jogcímen való visszatérését a pápai udvarba. Lépéseik abba a folyamatba illeszthetők bele, amelynek keretében módszeresen leépítették a francia orientációval szemben álló római ellenzéküket. Ennek keretében távolították el XV. Gergely unokaöccsét, Ludovico Ludovisit,⁸⁴ valamint Gaspare Borgiát,⁸⁵ s akadályozták meg Pázmány újabb misszióját, aki után egészen 1652-ig egy császári jelölt sem nyerte el a vatikáni bíbort.⁸⁶ E tendencia a csúcspontot 1634 folyamán azon bulla publikálásában érte el, amely a püspöki rezidencia-kötelesség irracionális megszigorításával az Itálián kívüli kardinálisoknak nem csak a világegyház kormányzásában való részvételüket, de még a konklávéban való megjelenésüket is szinte lehetetlenné tette.⁸⁷ Az úgynevezett rezidencia-bulla meghozatalának, s ezáltal a bíborosi jogosítványok megnyirbálásának egyik előzményéül Pázmány római követségének terve szolgált.⁸⁸ A pápaság talán szükségét látta volna a magyar egyház máig legjelentősebb főpapja római jelenlétének. A Barberinik Egyházi

⁸³ PL AEV No. 174, fol. 8. Szövegét lásd *Függelék* No. 3. Idézi: FRAKNÓI, *Magyarország egyházi összeköttetései...*, i. m., III, 334–335. – Pázmány itt egyértelműen magára gondolt. Dietrichstein és ő utána a harmadik császári kardinális, a fiatal Harrach, aki majd csak 1644-től lesz Magyarország és az örökös tartományok komprotektora, ekkor még szóba sem jöhetett. WODKA, i. m., 67–68.

⁸⁴ Joseph SCHNITZER, *Zur Politik des hl. Stuhles in der ersten Hälfte des Dreissigjährigen Krieges*, Römische Quartalschrift, 13(1899), 235–236.

⁸⁵ Lásd *Discorso di cardinale Borgia sopra la di lui partenza da Roma per la bolla della residenza dei vescovi fatta dal papa [...]*, Biblioteca Casanatense (Roma), Ms. 1570 (XVII.42), fol. 139r skk.

⁸⁶ Friderich von Hessen–Darmstadt („Cardinalis Hassiae–Landgraviae”) 1652. évi kinevezésére: Regina Elisabeth SCHWERDTFEGER, *Friderich von Hessen–Darmstadt: Ein Beitrag zu Seinem Persönlichkeitsbild anhand der Quellen im Vatikanischen Archiv*, Archiv für Schlesische Kirchengeschichte, 41(1983), 169–171.

⁸⁷ Szövege: *Bullarium diplomatum et privilegiorum Sanctorum Romanum Pontificium*, I–XXIV, ed. Aloysius TOMASETTI, Torino, 1857–1872, VIII, 457–462. – Scipione Gonzaga római követ 1634. július 26-i jelentésében külön is kiemeli a *cardinali nazionali* ellehetetlenítését. ÖStA HHStA Rom, Dipl. Korr., Fz 52.

⁸⁸ Ezt a kortársak is így látták Rómában. Lásd Cornelio Arrigo Motmann római ágensnek Pázmányhoz nem sokkal a rezidencia-bulla publikálása után, 1634. december 23-án, részben titkosírással írt levelét. (PL AEV, No. 148/3.) Motmann a december 12-én publikált, *Sancta Synodus Tridentina* kezdetű bulla nyomtatott szövegét is mellékelte. (PL AEV, No. 148/2.) – VIII. Orbán e rendelkezését a tiltakozások hatására 1635. február 8-án tovább szigorította. Az újabb bulla (*Cum Nos nuper*) kéziratos másolata szintén megtalálható Pázmány iratai között: PL AEV, No. 148/4.

Állama azonban nemcsak hogy nem tartott igényt ottani szolgálatára, hanem kifejezetten nem kívánatosnak tartotta azt.

*

Vajon miért akart Pázmány Rómába menni? Hiszen egyértelműen hajlott erre. Tervbe vett lemondását érseki székéről, vagyis hogy élete hátralévő éveit Rómában szándékozott leélni, sem politikai ambíciókkal, sem személyes indítékokkal nem magyarázhatjuk kielégítően. Minden amellet szólt, hogy visszatérjen.

A hazai keretek közül kiemelkedve új lehetőségek nyíltak volna számára. „Népszövetségi tervezetét”, vagyis a Szentszék közreműködésével egy protestáns- és főleg törökellenes liga létrehozását talán így vélte elérhetőnek, lehetőséget teremtve ezáltal irreálisnak vélt elképzelése megvalósításához. Az persze kérdéses, hogy a római Habsburg-párt újjászervezése és a katolikus Európa nagyobb része számára kedvezőtlen pápai politika megváltoztatása mennyiben lett volna sikeres az adott körülmények között. Nem feledkezhetünk meg az Esterházy nádorral folytatott egyre jobban elmérgesedő vitáiról sem.

Útja mégis magyar egyházának érdekeit szolgálta volna leginkább. Zökkenőmentesen lebonyolíthatta volna utódlását az általa elért vívmányok tiszteletben tartásával. Már tudjuk, az őt követő Lósy Imrének ismét magára kellett vállalnia az érsekújvári őrség fizetésének súlyos terhét, s a *pisetum*-jog megtartását hosszas huzavonával sikerült csak elérnie.⁸⁹ Rómában hathatósan képviselhetette volna a kongregációkban és bíboros-protektorként a magyar érdekeket mind a püspöki megerősítések, mind a hódoltsági missziószervezés terén, hogy csak ezt a 30-as évek elején hazai szempontból kedvezőtlenre forduló két legfontosabb szempontot emeljük ki. Nem véletlen, hogy a nunciussal való összezőrdülésekor a központi egyházkormányzat legfontosabb szerveiből (a Propaganda és inkvizíciós kongregációkból) való kimaradását fájlalta leginkább. Római javadalmaiból új jövedelemforrásokat tudott volna a magyar katolicizmus számára megnyitni. Egy helyütt maga írja, hogy a római követ tartására elegendő évi 12 ezer tallér, s neki 16 ezerre volt kilátása,⁹⁰ nem beszélve a reménybeli pápai penziókról. Nemhogy elestünk volna a nagyszombati egyetem megalapításától, sőt az pápai univerzitásként nyílhatott volna meg, mely kiváltságot Pozsonyból nem sikerült

⁸⁹ Lósy h. n., é. n., Bécs, 1637. szeptember 8-i kérvényei és Pozsony, 1637. december 2-i emlékirata: ÖStA Hofkammerarchiv, Hoffinanz Ungarn, Fz. 156 (R. Nr.), fol. 21r–25v. Újabb h. n., é. n. szupplikációja (1638. március körül) uo., Fz. 157 (R.Nr.), fol. 256rv.

⁹⁰ PÖL. II, 341–342, No. 768.

megszerezni.⁹¹ Addigi helynökére, Lósyra átruházva a napi kormányzást, a fontosabb döntéseknél egyházi, valamint közeleti téren is jelen lehetett volna. Róma akkor sem volt a világ vége: a pápai futárok 11–13 nap között tették meg hetente az utat Bécsbe és vissza.

A Barberinik vétője elsősorban nem a főpapnak, hanem a Habsburg-államférfinak, a császári politikusnak szólt. A következmények mégsem inkább politikaiak lettek – az olasz arisztokrata császári követek és bíboros-protectorok úgy-ahogy továbbvitték a birodalmi ügyeket –, hanem a magyarországi katolicizmust sújtották. Többek között gondolhatunk a trentói reform alappilléreinek, a felszentelt püspökök számának minimalisra csökkenésére a 30-as évek végén,⁹² a hódoltsági pasztoráció balkáni egyházi struktúrákra való felépítésének megszilárdulására,⁹³ s a magyar egyház protektorátusának és római képviselőjének részbeni megoldatlanságára szinte végig a XVII. század folyamán. E téren Pázmány mindenképpen érdemi tevékenységet tudott volna kifejteni.

De vajon nem ő maga az oka annak, hogy nem mehetett újra Rómába, hogy viszonya ennyire megromlott a pápával és környezetével? Nem. Láthattuk, 1632-i misszióját csak páratlanul s tudatosan erőteljes fellépése nyomán koronázta részleges, ahhoz elégséges siker, hogy a katolikus udvarok érdemben foglalkozzanak visszatérésének gondolatával és az ehhez szükséges feltételek biztosításával. Francesco Barberini többszöri kifogása tárgyalásai stílusára utólagos, politikai megfontolásokból kreált érvelés, amelyhez némi alapot csupán Pázmánynak a visszaút során és megérkezése után tett kijelentései szolgáltathattak.

Pázmány a római tanulmányi éveitől kezdve megismert reformpápaság célkitűzéseit valószínűleg hazájában, VIII. Orbán pontifikátusának jellemzőivel kevésbé tudott azonosulni, és így óhatatlanul gyakorlati ellentmondásba került a korábban saját maga által is hirdetett, a pápai uralom elsőbbségét valló bellarminista tanokkal.⁹⁴ Az uralkodójának tett és bíborosi esküje közötti kényszerű választásának következményeit, Rómába való visszatérésének meghiúsulását mindazonáltal belenyugással tudta

⁹¹ BORÓVI József a pápai kiváltság megtagadását részben a Pázmány és a Szentszék közötti feszültségre vezeti vissza (!), l. *Az egyetemalapító Pázmány Péter*, Vigilia, 48(1983), 491.

⁹² Az ezzel és a többi aktuális római problémával kapcsolatos püspökkari konferencia iratai: PL AEV No. 204.

⁹³ Erre: TÓTH István György, *Raguzai Bonifác, a hódoltság első pápai vizitátora (1581–1582)*, Történelmi Szemle, 39(1997), 447–472; UŐ., *Missziópüspökök a magyarországi török hódoltságban*, Tsz, 41(1999), 279–329; valamint: MOLNÁR Antal, *A Szentszék és a hódoltsági missziószervezés kezdetei (1572–1635)*. PhD disszertáció kézírata, Szeged, 1998.

⁹⁴ Vö. HARGITTAY Emil, *A politikai elmélet Pázmány tevékenységének hátterében = Pázmány Péter emlékezete*, 416–418.

fogadni,⁹⁵ s felejtéssel igyekezett feldolgozni. 1635-ben, Lippayhoz írt, már idézett levelében tagadja, hogy vissza kíváncozott volna az Örök Városba, „minemű unalmas sollicitálást” emleget ezzel kapcsolatban.⁹⁶ A *Casa Barberina* azonban jól emlékezett. Francesco Barberini még a bíboros halála után is felemlégette Pázmány pápai politikával szembeni tevékenységét.⁹⁷

A történetek ugyan nem kerültek teljesen felszínre, a hivatalos érintkezés formái változatlanok maradtak,⁹⁸ ám az esztergomi érsek és a Szentszék meghasonlása mégsem maradt rejtve és hatás nélkül a kortársak előtt. Az új nuncius, Malatesta Baglioni 1637 augusztusában azon fáradozásairól ad hírt, amelyekkel javítani igyekezett a pápáról az országban Pázmány miatt kialakult kedvezőtlen képet.⁹⁹ S valóban, a magyar katolicizmus vezetésében egy jó évtizedig megfigyelhetőek a „paragallikán” tendenciák.

Ezek X. Ince trónra léptével, egy másik magyar főpap újabb római követsége után halványulnak majd csak el.

⁹⁵ Legalábbis Rómában ez a hír terjedt el: „Sebbene non veggo lettere di vostra eminenza, nondimeno con molta mea consolazione intendo d'altra parte, che ella si trova fuori di ogni pericolo d'indisposizione, di che ne sia per sempre lodato il Signor.” Cornelio Arrigo Motmann római ágens Pázmányhoz, Róma, 1635. január 27. Másolata: PL AS Act. Prot., Prot. G, fol. 273.

⁹⁶ Lásd *Függelék* No. 3.

⁹⁷ „Mi maraviglio bene, che il signorr cardinal Pazman con tanti oblighi, che egli portava del cardinalato con le buone parole et esibizioni fatte verso il servizio della chiesa, che voglio tacere dei miei meriti con lui et [...] della buona corrispondenza ancora sempre darne mantenevoli non ostante qualsivoglia suo mal tratto, andasse disseminando mali officii contro questa corte [...] non tralasciai alcuna con il giovare conte di Sdrino raccomandatami dal signor cardinal Pazman.” Barberini jegyzéke Malatesta Baglioni bécsi nunciushoz (*ciffre*), Róma, 1637. szeptember 5. BAV Barb. Lat., vol. 7072, fol. 44r–45v.

⁹⁸ Vö. levelezését a Barberinikkel: *PÖL*, II, 328–329, No. 756; 337–338, No. 764; 452, No. 855; 533, No. 917; 627, No. 996; 648–649, No. 1016; 734, No. 1086; GALLA, *Harminckilenc [...] Pázmány-levél, i. m.*, 77, No. 27; 85, No. 29; 114, No. 38; TUSOR, *i. m.*, 127–128, No. 23; valamint PL AS Acta Radicalia, No. 196 [időrendezett *missilis*-sorozat], 5. cs. fol. 224–225. 7. cs. fol. 1–2 és fol. 5–7.

⁹⁹ Baglioni jelentése Barberininek (*ciffre*), Bécs, 1637. augusztus 15. BAV Barb. Lat., vol. 7002, fol. 124r.

FÜGGELÉK

1.

Nagyszombat, 1629. december 21.

Pázmány Péter Filippo Colonna gran contestabiléhez

Köszöni gratulációját bíborosi kinevezéséhez, és kifejezi együttműködési szándékát, amelynek részleteiről a levél átadójától, Camillo Cattaneo apától értesülhet.

(Biblioteca Santa Scolastica [Subiaco], Archivio Colonna, carteggio Filippo Colonna, busta di anno 1629 [ord. cron.] – eredeti)

Illustrissimo et eccellentissimo signore.

Ero molto sicuro, che vostra eccellenza haverebbe sentito con gusto particolare la mia promozione al cardinalato fatta con eccesso di benignità dalla santità di nostro signore per saper io, quanto grande sia la sua amorevolezza, di che me ne sono tanto più confermato con la sua cortesissima congratulazione, che si è compiaciuta passare meco, di che ringrazio vostra eccellenza quanto più posso, e la prego assicurarsi della mia osservanza e paratissima disposizione di servir a lei et alla sua eccellentissima casa, tanto benemerita dell'augustissima d'Austria, e lo mostrerò con effetti in tutte l'occasioni, che mi vorrà offerire, come più a pieno l'intenderà dal signor abbate Cattaneo esibitore di questa, a cui rimettendomi, bacio a vostra eccellenza affettuosamente le mani, e le auguro felicissimo il santo natale et anno nuovo con molt'altri. Ne [!] Tirnauia gli 21 Dicembre 1629.

Di vostra eccellenza

[s. k.]

servitore di cuore
Il Cardinale Pazmany m.p.

[a lap alján] Signor Contestabile Colonna

2.

Róma, 1632. április 3.

*Pázmány Péter Maximilian von Trauttmansdorffhoz,
a Titkos Tanács tagjához*

Az elmúlt szombaton megérkezett Rómába. Megkapta a bíborosi kalapot, már számos tárgyalást folytatott több bíborossal. A közelgő ünnepek ellenére a pápa jövő kedden fogadja. Igyekezni fog, hogy az uralkodó által reábizott feladatokat teljesítse, ennek érdekében minden alkalmat meg fog ragadni. Kéri, hogy a császári udvarban történő eseményekről gyakrabban informálják.

(Österreichisches Staatsarchiv, Allgemeines Verwaltungsarchiv, Familienarchiv
Trauttmansdorff, I [Alte Reihe], sub litt. Ff, fasc. 1, No. 2, fol. 98r–99v [Kart. 136.] –
eredeti)¹⁰⁰

Illustrissime domine comes et amice observandissime.

Significare volui illustrissimae dominationi vestrae me elapso die Sabbati [!] Romam salvum et incolumem advenisse, magnaue omnium congratulatione receptum esse. Ante triduum vero suscepto galero cardinalitio et officiis, quae praemittenda erant, peractis non defuere occasiones cum cardinalibus de praesentibus necessitatibus communibus colloquendi. Et licet imminetia festa impediunt, Deo tamen auxiliante proximo die Martis audientia a sua sanctitate concessa publicis negotiis manum admovebo, daboque operam, ut rebus mihi a sua maiestate commissis fideliter ac diligenter attendam, nullasque occasiones ad eas promovendas intermittam. Valde autem necessarium esse video, ut de rebus ibidem occurrentibus saepius ex aula imperatoria ad me scribatur. Deum oro, ut illustrissimam dominationem vestram diutissime salvam et felicem tueatur. Romae 3 Aprilis 1632.
Illustrissimae dominationis vestrae

[s. k.]

ad servitia addictissimus
Cardinalis Pazman

¹⁰⁰ A levél Törös János titkár írása.

3.

[Vágsellye], 1635. június 16.

Pázmány Péter Lippay György veszprémi püspök, udvari magyar kancellárhoz

Kéri, hogy Magyarország és az örökös tartományok protektorátusával kapcsolatos és részletesen kifejtett véleményét hozza az uralkodó tudomására.

(Prímási Levéltár, Archivum Ecclesiasticum Vetus, No. 174, fol. 8. – fogalmazvány)¹⁰¹

*Domino Lippai 16 Iunij 1635*¹⁰²

Eő felsege Olasz embernek atta Titulum protectionis haereditiarum Prouinciarum mint ha maga subjectusi között elegeges Cardinal ember nem talaltat volna. En bizonj soha nem kewantam de tudom említi *kegyelmed* minemű unalmason sollicitaltak engemet, míg Cardinal *Vram*¹⁰³ bírát az Titulust, hogy Magyar Ország ne comprehendaltassek az alat a haereditaria Provinciák alat, amint hogy Magyar Ország nem provincia, es a haereditariumrol valo disputatiot nem io mozditanj. Most Cardinalis Aldobrandinus *Vram* azt kiwannja, hogy az mely Titularis Pispéköknek Taxaiat meg engedi, megis a' Bancorol lewelet kwlgyenek,¹⁰⁴ mint ha meg fizettek volna. Ezzel akar Zabolat vetni szaiokba¹⁰⁵ a' szegenj Titularis Pispéköknek, sőt a' többinek, hogy Annatakat, Taxákat, Propinakat es ezer effele fizetéseket adgyak, mellyeket ekkoraig nem adtanak. Bizonj dolog a' mint latom jmmar hogj rea kemenyettek az emberek busulast szereznek eő felsegenek, ha remediomot Nem talal eő felsege es a' Magyar Orszagi Protectiöt el nem szakasztya a' haereditiarum Prouinciarum protectiötul. Ugj teczik ennekem, hogj a' Magyar Orszagj Protectionak csak Titularisnak kellene lennj es nem haszonra Nezőnek. *Kegyelmed* ezt az dolgot dextre es efficaciter proponallya eő felsegenek, ne mondhasa eő felsege iövendöbenis, hogy nem volt oly igaz szolgál¹⁰⁶ a' ki erről *paemonealta* volna.

Tarcsa Isten *kegyelmedet*¹⁰⁶

¹⁰¹ Vö. *PÖL*, I, XVI.

¹⁰² A sor Pázmány s. k. írása.

¹⁰³ Franz Dietrichstein bíboros, olmützi püspök.

¹⁰⁴ A 'w' felett páros ékezetet helyettesítő aposztróf szerű jel található. Ez többször is előfordul a szövegben ('o' és 'u' felett), átírása a mai kiejtés és helyesírás szerint történt.

¹⁰⁵ A szó sorközi beszúrás.

¹⁰⁶ A sor Pázmány s. k. írása.